

SANDRA OBIOL FRANCÉS

Una lectura provisional de la realitat que ens ve

Just escric aquest text quan les imatges de places i carrers farcides de persones envaeixen les nostres pantalles. Acaba formalment l'estat d'emergència i un important nombre de persones l'identifiquen com el cobejat retorn a una realitat anterior i així ho celebren. Paradoxalment no era una realitat especialment bonica. La gestió política i econòmica de l'anomenada Gran Recessió suposà carregar, encara més, a l'esquena de les persones, de les més vulnerables, els costos dels excessos de les elits socials i econòmiques. Les receptes promulgades com única solució possible des dels setenta s'imposaren amb força i ampliaren els nivells de desigualtat a través d'enormes retallades en polítiques públiques, la flexibilització del mercat laboral i la imposició hegemònica a l'imaginari col·lectiu que cadascú era l'únic responsable del seu destí. Unes polítiques «austericides» (Gálvez i Rodríguez-Modroño, 2016) que van suposar un càstig més elevat per a les dones i per a la classe treballadora. I això té xifres ben clares, com assenyala Castelló (2018), en el període comprés entre 2006 i 2015 la mitjana de la renda anual disponible

Sandra Obiol Francés (Alacant, 1977), és doctora en Sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona i professora en el Departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València. Les seues línies de recerca es distribueixen entre la Sociologia del Treball, concretament les condicions de vida i treballs de les persones ocupades en el sector del textil-confecció, l'estudi de la gestió de la incertesa i la Sociologia de la Família, especialitzant-se en l'estudi de les famílies monoparentals i de les polítiques familiars

per unitat de consum al País Valencià va disminuir en un 9 % entre la classe treballadora mentre que s'incrementava en un 17 % en la classe alta. I un 22,8 % de les valencianes i valencians es trobaven al 2018 en risc de pobresa.¹

No obstant la lletjor de la realitat pre-Covid19 es reclama constantment, arreu, retornar-hi. El vertigen de no tindre elements suficients per anticipar-se —tot i que siga fictíciament— al que vindrà sol generar significatius nivells d'angoixa. No ens hauria d'estranyar doncs que s'ansie tornar al que es coneix perquè ens aporta certeses i comprensibilitat, encara que aquestes certeses siguen construïdes sobre fonaments dolorosos. Ara bé, la probabilitat de tornar a aquesta normalitat és, com més temps passa, més improbable. Hi ha hagut massa patiment, massa tristesa, massa morts. Seria doncs convenient que iniciarem una reflexió col·lectiva sobre quins han de ser els fonaments de la realitat que volem habitar en minvar la incidència del virus i en relaxar-se les restriccions socials que l'han acompanyat en un intent de contenir-ne l'expansió. Aquesta reflexió hauria de considerar, òbviament els efectes que han tingut en les condicions de vida i en la salut mental de les valencianes i valencians. En aquest sentit crec important incidir en dos processos que s'estan donant de manera simultània i que venen a matisar el dibuix d'aquestes condicions vitals: l'ampliació de les fonts generadores d'angoixa i l'estretament dels recursos disponibles per a pal·liar aquesta angoixa.

L'AMPLIACIÓ DE LES FONTS D'INCERTESA

Desconcert. Confusió. Inquietud. Neguit. Podríem enunciar desenes de mots per tractar de copsar la sensació d'incertesa que estem experimentant des del mes de març de 2020. La manca de marcs de significat clars, precisos, per fer encabir i interpretar la nostra vida quotidiana, en el present, però també en el futur més immediat crec que és una de les experiències més identificables i compartides en la nostra societat durant els darrers mesos. En un món com l'occidental on el control és un dels seus eixos fonamentals, de sobte ens hem trobat amb una malaltia en gran mesura desconeguda en les seues formes, en les seues conseqüències i també en els seus remeis. I amb uns líders polítics i institucionals que, precisament amb aquesta dèria per aparentar control, han incrementat massa sovint la nostra sensació de desemparament com a ciutadania.

¹ Indicadors socials de la Comunitat Valenciana, 2020. Recuperat (16.05.2021): <<https://pegv.gva.es/va/temas/sociedad/nivelcalidadycondicionesdevida/indicadores socialesdelacomunitatvalenciana>>

No hi ha dubte que el risc² ha format part indestriable de la nostra societat. Han anat variant, però, les maneres com ens hi enfrontàvem, no debades al seu rerefons trobem les pautes culturals que els investeixen de significativitat, que els hi aporten existència, que decideixen el grau de la seua acceptabilitat (Douglas, 1992). Des del segle XIX a la dècada dels setanta del segle XX es va anar establint la confiança al món occidental que totes les fonts de caos —anteriorment representades per deu, l'atzar o el destí— podien ser conegudes i per tant previstes (Lupton, 1999). L'adveniment del que s'ha anomenat modernitat avançada fa emergir una nova concepció del risc amb contorns i implicacions totalment desconegudes i que no poden ser ni enteses ni contestades de manera adient amb les receptes pròpies de la societat industrial (Beck, 2002). La base de l'ansietat per perdre el control sobre les condicions quotidianes de vida era la mateixa, les fonts però havien variat virant cap a fonts manufacturades, on la incidència humana ocupa un lloc preferencial i on les institucions tradicionals els hi costa donar resposta. En l'actualitat el risc ocupa un lloc central en els significats simbòlics i materials de la nostra vida quotidiana. És la percepció generalitzada de la incertesa, per a uns valuosa i engrescadora, per a d'altres profundament dolorosa, l'element intrínsec que caracteritza avui la cultura que compartim a les societats occidentals.

La Covid-19 ha vingut a ampliar aquestes fonts d'incertesa, a fer-les encara més complexes, fins i tot a acumular-les no debades a la por a emmalaltir i morir se li n'afegeixen moltes altres: a perdre la feina, a empobrir, a estar a soles... Aquest virus ha posat sobre la taula les conseqüències de la relació depredadora de l'ésser humà amb la natura: la degradació dels nostres espais naturals, diuen, facilita la transmissió a les persones de virus procedents d'animals. Però també perquè les bases de l'actual sistema econòmic i social ha sigut fonamental per a la seua extensió, en especial en un país com el nostre on la mobilitat de les persones a través del turisme hi té tanta importància en la seua economia. A més a més, la Covid-19 ha posat en un primer pla el cos humà, les seues necessitats, la seua vulnerabilitat. Almenys de moment, mentre no avance més la recerca al respecte, es percep un important pes de l'atzar en la virulència amb què el virus ataca la salut de les persones. Encara que, òbviament, hi ha perfils d'una major vulnerabilitat, hem pogut veure com també afectava persones joves i aparentment en condicions de salut òptimes.

² Tot i que hi ha diferències conceptuals entre ambdues paraules, per als meus propòsits ací no són rellevants doncs com remarca Castel (2009: 31): «Que nous soyons dans une société du risque est une autre manière de dire que nous vivons des temps incertains»

I, sobretot, hem vist com es pot ser agent transmissor des del desconeixement absolut de ser-ne portador.

Davant d'aquesta profunda incertesa hem adquirit com a propis nous protocols d'actuació. Hem anat acumulant rutines, que s'han arribat a institucionalitzar, amb la intenció de filtrar el risc real de la malaltia. Control de temperatura corporal, desinfecció de superfícies, de carrers o aliments, llibres en quarantena, distància física, neteja constant de les mans, ús de gel hidroalcohòlic, de mascaretes... cercar a través d'una intensa i extensa planificació la seguretat mancada. Perquè el que està clar ací és que no sols parlem de mantenir-se lliures de contagis sinó també de proveir-nos de certes, d'una seguretat per a poder entendre què ocorre i com ens podem construir una xarxa de protecció davant de les seues conseqüències. Estratègies de seguretat davant el que és incert. Encara que siguin provisionals.

EL REPLEGAMENT A L'ESPAI PRIVAT

El procés d'extensió i increment de la complexitat de les fonts d'incertesa que ha dut aparellat la crisi pandèmica ha sigut paral·lel al procés d'estretament de l'espai social. La reclusió a la llar només començar la pandèmia, amb major o menor exigència segons l'edat o el lloc ocupat al mercat laboral, ha sigut la principal mesura de contenció del virus. I sense qüestionar la mesura que ha demostrat ser útil, crec que sí que caldria analitzar els possibles efectes sobre les nostres vides així com buscar camins per a poder restablir allò que ens ha manllevat: la construcció d'espais de sociabilitat. Han sigut moltes les veus que des de l'inici del confinament el març de 2020 han posat sobre la taula la capacitat d'aquest confinament per a accentuar i ampliar les desigualtats ja existents. Una anàlisi pertinent i indefugible en la qual m'agradaria incidir sobretot en dues qüestions que considere rellevants: la confusió de l'espai productiu i reproductiu amb el conseqüent ús intensiu i extenuant dels temps, d'una banda, i, de l'altra, com aquest replegament als espais privats dificulten alimentar les xarxes de provisió de benestar al nostre país, especialment les relacions amb la família extensa, però no només aquesta.

En primer lloc, la reclusió forçada a la llar i amb la consegüent promoció del teletreball ha generat una clara confusió entre l'espai productiu i el reproductiu. El procés de separació d'aquests espais (i els seus temps) que va suposar la industrialització ha estat ara substancialment variat. Cert és que hi havia moltes persones, sobretot moltes dones, que dedicaven l'espai domèstic com espai preferent per a la feina remunerada (a banda del de cura). És el cas dels sectors com la confecció, el joguet o el calcer tan presents al nostre país, però no només això. En temps més recents i amb l'extensió de les noves tecnologies hem assistit a la proliferació

de tasques, de jornades laborals completes també, que han anat envaint els espais privats en benefici del món productiu. Aquesta habitació pròpia hiperconnectada de la qual parla Zafra (2017) i que en aquests mesos ha esdevingut un element quotidià per a milers de persones.

I en aquesta confusió entre espais hem de tenir en compte també la confusió dels seus temps. La precarització del món laboral suposa, entre moltes altres coses, però de manera molt important, que el treballador només siga considerat això, treballador. I per tant haja de dedicar-se si no en exclusiva si de manera preferent a les necessitats (no sempre previstes amb la suficient antelació) de la feina remunerada. Només hem de parar atenció que a l'estat, en el primer trimestre de 2021 es van fer un total de 5.644 hores extraordinàries, un 45,4 % d'aquestes no pagades (53 % en el cas de les dones).³ Una exigència que afecta més uns sectors que uns altres, però que posa en evidència les dificultats per alguns treballadors de dedicar temps a alguna altra cosa que no siga la feina remunerada. És clar aquesta demanda d'atenció absoluta fa profundament conflictiva la posició de milers de persones, especialment dones, principals responsables encara avui de la feina de les cures i que mostren la necessitat d'atendre altres persones en moments o circumstàncies que requereixen d'elevats nivells d'atenció i esforç: xiquets menuts, persones majors, malalties o discapacitats.

I no podem obviar que la Covid19 i aquests protocols de prevenció més amunt identificats com estratègia d'assegurament davant la incertesa genera una major intensitat en l'atenció i l'ús del temps. Aquesta nova realitat ens reclama elevadíssims nivells d'esforç, dedicació i, fins i tot, autocontrol, que recau en major mesura en les dones. No és d'estranyar que s'hagen evidenciat ara les necessitat d'atendre la nostra salut mental. La punyent sensació d'incertesa, l'extenuant ritme vital, la confusió dels espais i de les fronteres del temps de feina i temps de vida i, especialment, la responsabilitat individual de totes aquestes contradiccions d'origen sistèmic han d'afectar, necessàriament, el nostre equilibri emocional. El que fa anys que s'aprecia a la societat contemporània a través de l'auge dels llibres d'autoajuda, de la psicoanàlisi, de la teràpia... (i dels seus rèdits comercials i polítics) ara ha esclatat amb força. De fet, la pandèmia el que ha generat és a fer esclatar de manera abrupta les línies de vulnerabilitat i desigualtat que han anat covant-se durant anys, especialment les provinents de la resposta hegemònica a la crisi del 2008 basada en el constrenyiment de la inversió pública en serveis públics essencials per al benestar de la ciutadania.

| ³ Enquesta de població activa (<www.ine.es>, consulta: 17.05.2021)

Precisament en la Gran Recessió, com va ocórrer en crisis anteriors, es va evidenciar com les estratègies d'assegurament de les persones es basaven fonamentalment en l'espai familiar, en l'espai privat. No és cap novetat apuntar el caràcter familiarista de les relacions de provisió de benestar al nostre país. Les relacions familiars, enteses en sentit extens, han suposat la xarxa de contenció dels efectes més perversos de les crisis econòmiques i també la quotidianitat en la cura i en la cerca de supervivència econòmica. Una gran extensió de vincles familiars i de parentiu es posaven en funcionament per contribuir al benestar dels seus membres, alhora que s'alimentaven aquests vincles a través de la mateixa interacció quotidiana. Les xarxes familiars han sigut un recurs necessari i freqüent per a la cura dels xiquets i xiquetes, per a la cura dels majors, per a la cerca de feina, per als préstecs monetaris, per al suport quotidià dels processos d'emancipació juvenil i, fins i tot, per a la provisió d'aliments a l'àmbit rural... i tot això construït sobre la sociabilitat continuada en el temps: àpats familiars, celebracions, converses a les places, al mercat, a les portes dels centres educatius, als carrers. I això, la gestió de la pandèmia ens ho ha manllevat.

En la crisi aquesta dimensió extensa de la xarxa familiar s'ha vist obligada a reduir-se, a minimitzar-se en el nucli principal, en uns pocs membres de la família. I clar, això és més preocupant quan tenim en compte que al nostre país les llars cada vegada són més menudes, que creix el nombre i es manté la vulnerabilitat de les famílies monoparentals, que tenim una població cada vegada més envellida i que està més concentrada en parts de menor densitat poblacional del nostre país (i, per tant, de menor densitat de vincles). Una situació que, en temps de forçada reclusió, ha creat problemes de gestió de la funció de proveïment de benestar: les famílies monoparentals o la gent gran que viu a soles ho ha mostrat de manera descarnada. Però també hem de tindre en compte que els espais i els temps que hi dedicàvem a enfortir els vincles que ens proveeixen de benestar han estat constrets. Potser quan verbalitzem les nostres ànsies per a tornar a trobar-se no només estem parlant d'oci, estem parlant de benestar també.

LA CONSTRUCCIÓ DE NOUS MARCS

I ara què?, ens hauríem de preguntar. El doble procés d'eixamplament-estretament que estem vivint fa necessari reflexionar sobre com afecta les nostres condicions i com podem incidir-hi. Si la incertesa ens condueix a cercar certeses en els espais més reduïts, a limitar contactes, a fer un ús intensiu del nostre temps amb rutines i pautes d'assegurament davant la Covid19. Si la reclusió comporta un afebliment dels vincles que ens han proveït històricament de benestar. Si el teletreball en un

marc laboral profundament precari reclama la nostra atenció i dedicació absoluta deixant-nos exhausts i sense ni temps ni forces per a altres afers, especialment aquells que contribueixen a defensar un treball decent (com l'acció col·lectiva). Si en el cas de les dones, especialment les de classe treballadora, aquesta intensitat dels temps encara és més aguda per haver de combinar feina remunerada i feina de cura amb a penes recursos. I si la que ha estat la nostra principal xarxa de benestar, les relacions familiars i de parentiu, ha estat malmesa.

Les qüestions que sorgeixen davant d'aquesta situació no són escasses. Podrem recuperar els antics espais de trobada i sociabilitat basats en la família extensa i de les relacions de parentiu? Som capaços de construir nous vincles de suport mutu que sobrepassen l'àmbit familiar? Hauríem de procurar-nos espais per a la reflexió col·lectiva entre gent diversa? És això possible si els projectes col·lectius requereixen temps i cada vegada en tenim menys? De fet, com podem rebatre la desesperança de la por, de la manca de força de convocatòria per a mobilitzacions que generen més esforç del que ja se'ns demana diàriament per part de la feina remunerada i de la feina de cura? Com construir de nou l'espai públic? Què significa posar la vida al centre, més enllà de la banalització que ha fet la política institucional? Podem anar més enllà del consum en la construcció d'aquests espais de sociabilitat? Serem capaços de traure'ns de damunt la por que evita les relacions socials, que reemplaça la confiança i la solidaritat? Podrem fer tot açò en una societat cada vegada més desigual? Es tracta, en definitiva, de plantejar-nos com imaginem una bona vida en la realitat que tenim per davant. ◀

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BECK, Ulrich (2002): *La sociedad del riesgo global*, Madrid, Siglo XXI.
- CASTEL, Robert (2009): *La montée des incertitudes. Travail, protections, status de l'individu*, París, Seuil.
- CASTELLÓ-COGOLLOS, Rafael (2018): «Les classes mitjanes al segle XXI», *L'Espill*, 58, pp. 128-151.
- DOUGLAS, Mary (1992): *Risk and Blame. Essays in cultural theory*, Londres / Nova York, Routledge.
- GÁLVEZ, Lina i Paula RODRÍGUEZ-MODROÑO (2016): «Una crítica desde la economía feminista a la salida austericida de la crisis», *Atlánticas. Revista Internacional de Estudios Feministas*, 1 (1), pp. 8-33. doi: <<http://dx.doi.org/10.17979/arief.2016.1.1.1346>>.
- ZAFRA, Remedios (2017): *El entusiasmo*, Barcelona, Anagrama.